

مدیریت بحران و پدافند غیر عامل

◀ لاله حسین عباسی*

مقدمه:

انسان‌ها از آغاز آفرینش تاکنون، همواره با انواع آسیب‌ها و بلاها دست به گریبان بوده و از این بابت آسیب‌های جانی و مالی فراوانی به آنها وارد شده است. هیچ جایی از این کره خاکی را نمی‌توان نام برد که از بحران‌ها و حوادث گوناگون در امان بوده باشد. به همین دلیل جوامع مختلف پیوسته به دنبال کشف و ابداع راه‌حل‌هایی بوده و هستند، تا بتوانند آسیب‌های ناشی از حوادث غیرمترقبه را به گونه‌ای کنترل نموده یا به حداقل رسانند و در واقع حوادث و بحران‌ها را مدیریت نمایند. به طور کلی بحران‌ها به دو دسته تقسیم می‌شوند:

۱- بحران‌های طبیعی مانند سیل، زلزله، دریا لرزه، طوفان‌های سهمگین، بهمین، گردباد و ... که طی دو دهه گذشته حوادث طبیعی در سراسر دنیا منجر به مرگ حداقل ۳ میلیون نفر شده و ۸۰۰ میلیون نفر انسان دیگر نیز به نحوی آسیب دیده‌اند.

۲- بحران‌های غیرطبیعی یا بحران‌های ساخته دست بشر مانند جنگ (طی جنگ جهانی دوم بیش از ۴۰ میلیون نفر جان خود را از دست دادند)، بحران‌های ناشی از فناوری، بحران‌های سیاسی، انفجار صنایع شیمیایی، آلودگی هوا، آتش‌سوزی‌ها و غیره ...

کشور ایران در طول تاریخ به دلیل وجود ویژگی‌های جغرافیایی، اقتصادی، فرهنگی، طبیعی و سیاسی به خصوص واقع شدن در منطقه سوق الجیشی خاورمیانه همواره در معرض بحران‌های طبیعی و غیرطبیعی زیادی قرار گرفته و به تبع آن خسارات مالی و جانی زیادی نیز از این راه به کشور تحمیل شده است. آمارها نشان می‌دهند که کشور ایران از نظر بلایای طبیعی یکی از ۱۰ کشور بلاخیز دنیا است. ضمن آنکه از ۴۰ نوع بلایای طبیعی ۳۱ نوع آن در ایران اتفاق می‌افتد. ۹۰ درصد جمعیت کشور در معرض خطرات ناشی از حوادث طبیعی است و با این حجم حوادث، کشور ایران از نظر آمار وقوع حوادث طبیعی در دنیا در مقام ششم قرار می‌گیرد. با توجه به این امر، لزوم توجه به جایگاه مدیریت بحران از اهمیت والایی برخوردار است. جایگاه مدیریت بحران در حالی مورد توجه شرکت ملی نفت ایران قرار گرفته است که وجود

منابع عظیم نفت و گاز تحت‌الارضی و سطح‌الارضی، چاه‌ها و خطوط لوله نفت و گاز، واحدهای بهره‌برداری، تأسیسات فرآرشی، واحدهای پالایشگاهی و پتروشیمی مهم‌ترین مصادیق این موضوع بوده و به عنوان محورهای اساسی مدیریت بحران مطرح می‌باشند.

تاریخچه:

ایده شکل‌گیری مدیریت بحران اولین بار توسط رابرت مک فامار و در زمانی که احتمال وقوع درگیری موشکی بین آمریکا و کوبا وجود داشت، مطرح شد و بدین ترتیب از اواخر دهه ۱۹۷۰ مدیریت بحران به مفهوم امروزی عملاً به کار گرفته شد. در ایران با وجود آنکه اولین اقدام در سال ۱۳۴۸ آغاز گردید اما رسماً از سال ۱۳۸۳ ستاد پیشگیری و مدیریت بحران در حوادث طبیعی و غیرمترقبه تشکیل شد.

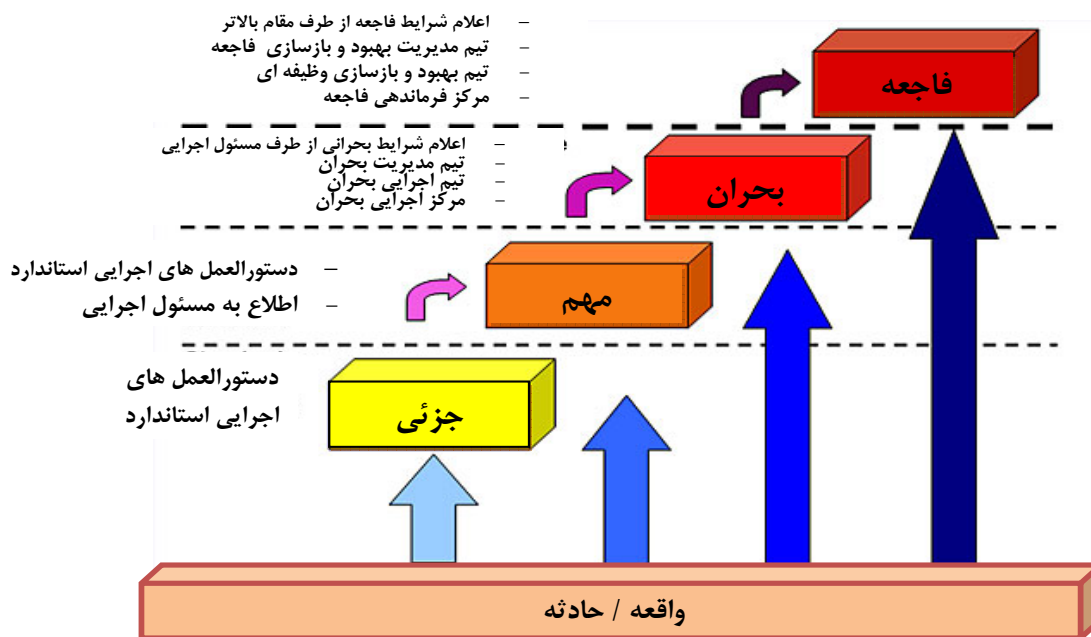
از زمانی که مدیریت بحران و پدافند غیر عامل به مدیریت HSE شرکت ملی نفت ملحق شده است مدت زیادی نمی‌گذرد برای این دو بخش که هنوز نویا بوده ساختار سازمانی در سطح ستاد و تعدادی از شرکت‌های تابعه به تصویب رسیده و بدین ترتیب مدیریت بحران و پدافند غیر عامل در شرکتی که تولیدات آن بیشترین سهم را در درآمد ارزی کشور دارا بوده و از نظر استراتژیک حائز اهمیت می‌باشد، شکل گرفت.

تعریف بحران:

بحران یک حادثه، واقعه یا جریانی است که سیستم را از کارکرد منظم خودش باز می‌دارد یعنی حرکت منظم سازمان، مجموعه، شهر یا امثال آن را از کار می‌اندازد و یا باعث تأخیر در روند اجرای فعالیت‌ها، مأموریتها، و اهداف سیستم می‌شود.

مفهوم مدیریت بحران:

مدیریت بحران علمی است که به وسیله مشاهده سیستماتیک بحران‌های پیشین و تجزیه و تحلیل آنها، در جستجوی یافتن ابزاری است که به وسیله آنها از یک سو بتوان از وقوع فجایع پیشگیری کرد و یا

مدل مدیریت بحران

مانند اعلام خطر، تخلیه منطقه خطر، جستجو و انتقال قربانیان به مناطق امن و ارائه خدمات فوری پزشکی به مجروحان و ترمیم به موقع و سریع تأسیسات صنعتی و نفتی است.

مرحله پس از بحران:

این مرحله نیز مشتمل بر دو مرحله بهبودی و باز توانی است. بهبودی شامل عملیاتی است که به منظور عادی سازی شرایط وقوع بحران صورت می پذیرد. مرحله بهبودی و عادی سازی اوضاع معمولاً توأم با به سازی و باز سازی باز توانی نیز می باشد.

دفاع و پدافند غیر عامل:

دفاع شامل دو بخش عمده دفاع عامل و دفاع غیر عامل (پدافند غیر عامل) می شود. در دفاع عامل تمامی طرح ریزی ها و اقدامات دفاعی مستلزم به کارگیری سلاح و تجهیزات جنگی است و در دفاع غیر عامل برنامه ها و اقدامات موجب کاهش آسیب پذیری ها و افزایش پایداری و خدمات و هوشیاری مردم در مقابل تهدیدات است.

در دنیا استراتژی پدافند غیر عامل به عنوان مجموعه ای از تدابیر، سیاست ها، برنامه ریزی ها و اقدامات غیر مسلحانه با استفاده از تمام ظرفیت های ملی و بسیج کردن تمام امکانات است. پدافند غیر عامل و مدیریت بحران نسبت به یکدیگر به صورت سیستماتیک عمل کرده و به صورت اجزاء یک سیستم عمل می کند. اصول و موضوعات پدافند غیر عامل شامل شش تاهفت اقدام می باشد که در طراحی و برنامه ریزی ها و اقدامات اجرایی دقیقاً باید مورد توجه قرار گیرد این اقدامات عبارتند از: ۱- استتار، ۲- اختفاء، ۳- پوشش، ۴- قریب، ۵- تفرقه و پراکندگی، ۶- مقاومت سازی و استحکامات، ۷- اعلام خبر.

متأسفانه در کشور ما آن گونه که شرایط جغرافیایی و سیاسی اقتضاء می کند در گذشته به این مسئله توجه نشده است اما در حال حاضر گام های بسیار خوبی به ویژه توسط شرکت ملی نفت ایران در این زمینه برداشته شده است.

سازمان پدافند غیر عامل به عنوان متولی نظارت، پیگیری و اجرای سیاست های پدافندی در کشور است و در هر دستگاهی یک کمیته پدافند غیر عامل وجود دارد که از ابتدا متولی اصول و اجرای قوانین پدافند غیر عامل با تعامل با سازمان پدافند غیر عامل کشور می باشد.

برای مقابله با آنها آماده شد و از سوی دیگر در صورت وقوع آنها نسبت به امداد رسانی و بهبود اوضاع اقدام کرد.

در کشور ما نسبت به مسئله بحران و هدف مدیریت بحران تا حدی دیدگاه سنتی حاکم بوده و مدیریت بحران را زمانی می دانند که بحران اتفاق افتاده باشد و از این مرحله به بعد را جزء مدیریت بحران می دانند و هیچ نیازی به آمادگی برای مقابله با بحران احساس نشده است. اما در حال حاضر گام هایی در این زمینه برداشته شده است و مدیریت بحران را طی مرحله بررسی می کنند.

فرآیند مدیریت بحران:

فرآیند مدیریت بحران به سه مرحله تقسیم می شود: مرحله قبل از بحران، حین بحران و پس از بحران.

مرحله قبل از بحران:

شامل مراحل پیشگیری و آمادگی است. پیش بینی شرایط بحران زای کشور، سبب افزایش آمادگی کشور در برابر شرایط بحرانی شده و از شدت آسیب های محتمل خواهد کاست. بنابراین یکی از مهم ترین اصول مدیریت بحران پیش بینی و آمادگی در مقابل بحران است و به همین دلیل باید بیشترین بودجه را به این مرحله اختصاص داد. معمولاً ۳۰ درصد از ۱۰۰ درصد هزینه ها را در بر می گیرد.

هر اندازه که به مراحل قبل از بحران اهمیت بیشتری داده شود، هزینه های مربوط به مرحله حین و پس از بحران کاهش خواهد یافت.

احداث سد ها، اقدامات انجام شده جهت جلوگیری از طغیان رودخانه ها، مقاومت سازی ساختمان ها برای مقابله با زلزله، تدابیر لازم جهت جلوگیری از نشت گاز و نفت به محیط و رودخانه ها، حفاظت از خطوط لوله در راستای جلوگیری از آلودگی و اهداف استراتژیک و ... از جمله اقدامات پیشگیرانه می باشند. آمادگی شامل کلیه عملیات و اقداماتی است که دولت ها، جوامع و همچنین افراد را قادر به انجام عکس العمل سریع و کارا در مواقع بروز بحران می نماید.

مرحله حین بحران:

این مرحله شامل مراحل پاسخگویی (واکنش) و امداد رسانی (خدمات اضطراری) می باشد. هدف از واکنش به حداقل رساندن میزان جراحات انسان ها و تخریب تأسیسات و دارایی ها با انجام یک رشته اقدامات فوری